

XVII. YÜZYIL ŞÂİRİ NEF'Î VE KASİDE

Tulga OCAK*

Özet: Bu çalışmada Türk edebiyatında kaside üstadı olarak tanınan 17. yüzyıl şairlerinden Nef'î'nin kasideleri, İran edebiyatı etkisi, Örfî ve Sebki-Hindî etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Nef'î, kaside, Örfî, Sebki-Hindî.

Abstract: This essay deals with 17. centuries poet Nef'î and his kasidas. Nef'î is known as one of the most famous kasida writer in Turkish classic literature and he created his famous kasidas under the influence of Örfî, a Persian poet of literary school Sabki-Hindî.

Key words: Nef'î, kasida, Örfî, Sabki-Hindî.

XVI. yüzyılda en parlak devrini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyılın sonundan başlamak üzere, bir duraklama ve onu izleyen bir gerileme devrine girmiştir. Kuruluş ve gelişme döneminde sağlam bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, altın çağına, çoğu zaman sanıldığı gibi sadece kılıç gücü ile ulaşmamıştır. Bu askeri gücün arkasında, devlete kuvvet ve dinamizim sağlayan bir siyaset anlayışı, iyi bir idarî mekanizma, çeşitli dinî ve etnik gruplara huzur temin eden iyi bir adalet sistemi, güçlü sosyal ve dinî müesseseler, modern eğitim ve kültür kuruluşları ve zamanın şartlarına göre iyi işleyen bir ekonomi ve vergi düzeni vardır. İşte bütün bu faktörler sayesinde Osmanlı devleti, XV. ve XVI. yüzyıllarda dünyanın en güçlü devleti haline gelmiştir. Ancak Avrupa'nın bilim ve teknik atılımı sonucunda toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı devletinin bu altın çağı uzun sürmemiş, XVII. yüzyıl boyunca bir duraklama ve ondan sonra da bir çöküş devrine girmiştir. Bu süreçte Batı sürekli olarak her alanda bir yükselme gösterirken, sadece Osmanlılar değil bütün Doğu bir gerileme dönemi yaşamıştır.

XVI. yüzyılın sonları ile (tahminen 979/1572) XVII. yüzyılın ilk yarısında (1044-1635) yaşayan Nef'î, I. Ahmet (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618, 1622-1623), II. Osman (1618-1622), IV. Murat (1623-1640) dönemlerini idrak etmiştir.

Eski Edebiyatımız, XVI. yüzyıla kadar güzel olarak kabul edilen İran edebiyatını örnek almış ve bu örnek doğrultusunda gelişimini tamamlamıştır. Bizim için yeni ve güzel kabul edilen İran edebiyatına yaklaşma, bu yüzyılda Bâkî, Fuzulî, Hayâlî, Yahya Bey gibi şâirlerin yetişmesiyle bir yarışma şekline dönüşmüştür. Artık Türk edebiyatı önceleri benzemeye, taklit etmeye çalıştığı İran edebiyatını yakından takip ederek beğendiği bu edebiyatın şâirleriyle yarışmıştır. Böylece şairlerimiz, bir yandan İran edebiyatını takip ederken, bir yandan da Türk edebiyatında üstad kabul ettikleri şâirleri tanımışlardır. Elbette İran edebiyatı günü gününe değil, zamanın ulaşım ve iletişim olanaklarının elverdiği en kısa sürede takip edilmiştir. Nef'î, Ali

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi.

Emiri Manzum Eserler kısmı No 403'de bulunan Örfî divanı nüshasının ön kısmına "şehrde bundan mükemmel divan görmedim" ibaresini yazdığı zaman herhalde arada bir otuz yıllık fasıla vardır. Türk edebiyatı XVI. yüzyılda mükemmelliğe ulaşmış olmakla beraber, örnek kabul ettiği edebiyatı da yakından takip etmeye devam etmiştir.

XVII. yüzyılda dış siyasetteki bazı başarısızlıklar, içteki isyanlar ve iktisadi sıkıntılar edebiyatı hemen etkilememiş, Kanuni devri sonlarında başlayan idaredeki gevşeme kendini ancak XVII. yüzyılda gösterirken, siyasi hayattaki duraklama, sosyal hayata ve dolayısıyla edebiyata etkisini daha çok XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha belirgin bir halde göstermiştir. Siyasi ve sosyal hayatla yakından ilgili olan edebiyatın daha geç etkilenmesinde elbette Divan Edebiyatının yapı özelliğinin rolü büyüktür. Bilindiği gibi, klasik edebiyatlar zaman içinde bazı kurallara bağlı olarak ve gelenekten güç alarak gelişirler. Divan Edebiyatı adı ile tanıdığımız Klasik Türk edebiyatının, aydınlar sınıfının malı olması, fikir bakımından İslamî ilimlerden kaynaklanması, edebî sanatlar, vezin ve şekil yönünden geniş ölçüde İran edebiyatının etkisinde kalması dolayısıyla sosyal ve ekonomik hayattaki değişmeler ilk anda bu edebiyat üzerinde etkisini gösterememiştir. Aslında mazmunları, mefhumları, dünya ve hayat görüşü pek değişmeyen, kendi kalıpları içerisinde gelişmesini sürdüren, dış etkilere karşı güçlü olan bu edebiyatta dış etkilerin ilk anda kendini göstermesi de beklenemezdi.

İmparatorluğun çok geniş hudutları içerisinde, Türkçe şiir yazan bir çok şair yetişirken, edebiyatla uğraşan aydınların sayısı bu yüzyılda daha da artmıştır. Bu yüzyılda sadece İstanbul Kütüphanelerinde yazma olarak divanı bulunan yüz elli üç şaire rastlanır. Ayrıca kendileri de şair olan padişah ve devlet büyüklerinin şiirle ilgilenip şairleri korumaları edebiyat için iyi bir gelişme ortamı yaratmıştır. I. Ahmet "Bahtî", II. Osman "Farisî", IV. Murad "Muradî" mahlasları ile şiir yazmışlardır. I. Ahmed ve II. Osman'ın şiirleri divan teşkil eder, IV. Murad'ın şiirleri ise divan halinde toplanmamıştır. Bu dönem sadrazamlarından Hafız Ahmed Paşa'nın şiirleri de divan halindedir. Ayrıca bu dönem, Yahya ve Bahaî gibi iki büyük şair şeyhülislam yetiştirmiştir.

XVII. yüzyılda Divan Şiirinde, İran etkisinin azaldığı, şairlerimizin XVI. yüzyılda yetişen ustaları takip ederek edebiyatımızın kendi şahsiyetini bulmasına yardımcı oldukları, böylece geçen yüzyılda gelişmesini tamamlamış olan Divan Şiirinin en güzel örneklerini verdiğini Prof. Dr. Fuat Köprülü (1934: 324) söyler. Nitekim Tarihçi Gelibolulu Alî, Prof. Dr. Abdulkadir Karahan tarafından tanıtılan (Karahan 1960) tek yazma halindeki "Mecma'u'l- Bahreyn"¹ isimli eserinde, Hafız-i Şirazî'nin gazellerinin bir kısmını Farsça olarak tanzir ederek kendisini İran edebiyatında Hafız'la mukayese etmekten çekinmemiştir. Ayrıca Nefî, kasidelerinde Enverî, Hafız, Hâkânî, Örfî-i Şirazî, Feyzî-i Hindî gibi İran edebiyatının şairleriyle kendisini mukayese eder ve kendisini onlardan üstün görür.

Elbette İran Şiiri yakından takip edilmiştir. Gibb "A History of Ottoman Poetry" isimli eserinde Nefî ile başlatıp Nâbî ile sona erdirdiği ve "Son Klasik

¹ Gelibolulu Alî, *Mecma'u'l- Bahreyn*, Milli Kütüphane Yz. A. 136.

Çağ" diye isimlendirdiği bu devirde, bu iki şairin ve onları takip edenlerin Türk Şiirinde Fars Edebiyatı etkisini en yüksek noktaya ulaştırdıklarını söyler (Gibb 1904: 245). F. Köprülü ise "XVII. asır Türk klasik nazmının aheng ve zarafet itibariyle Acem modellerinden asla aşağı addolunmayacak mahsuller verdiği bir devirdir. Bu asrın ilk senelerinden başlayarak şairlerimiz, bilhassa kaside ve gazel nevîlerinde Acemlere faikiyet iddiasında bulduklarını görüyoruz, şairlerimiz yalnız mesnevî tarzında Acem edebiyatının tefevvukunu kabul ederek bu sahada da onlarla rekabete çalışıyorlar. Bu asrın ilk nısfında yetişen mesnevîcilerin buna muvaffak olduklarını ve muassır olan Acem şairlerinden asla geri kalmadıklarını söyleyebiliriz. Câmî ile büyük klasik devri kapanan İran Edebiyatı, Osmanlı şairleri nazarında artık eski manevî nüfuzunu kaybetmişti" (Köprülü 1934: 324) demektedir. Gibb'i yukardaki neticeye götüren unsurun bu dönemde şiir dilinde Nef'î ile başlayarak Farsçadan alınan kelimeler ve terkiplerin bolluğu ile yarattığı yeni şiir dili olduğunu düşünebiliriz. Yine Nef'î ile şiirimize getirilen İran edebiyatının Hind üslubunun yanı sıra bu dönem şairlerinin kendilerini daha önce yaşamış ve çağdaş İran şairleri ile mukayeseleri, onlardan bazı mazmun ve mefhumlar almaları, Gibb'i bu doğru iddiayı ileri sürmeye götürmüştür. Denilebilir ki bu dönem şairleri, Köprülü hocamızın belirttiği ölçüde İran edebiyatının ilk plandaki şairlerinin etkisinden kurtulamamışlardır. Aruz kalıplarını kullanıştaki başarıyı Farsça kelimeleri dilde çoğaltmakla sağlayan Türk Nazmı, Nef'î ile yeni bir dil ortaya çıkarırken, diğer taraftan da İran edebiyatının Sebki Hindî üstadlarından Örfî (ö. 1590), Talib (ö. 1629), Kelim (ö. 1650), Saib (ö. 1670), Şevket (ö.1689) gibi büyük şairlerini yakından takip etmiştir.

XVII. yüzyılda kaside alanında Nef'î yalnız devrinin değil, Osmanlı Edebiyatının en büyük şairi sayılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda devam eden bu üstadlığı Nedim de kabul etmiş, ama Nef'î'nin gazel sahasında Bakî ve Yahya kadar kuvvetli olmadığını da belirtmiştir:

Nef'î vâdî-i kasâ'idde suhan-perdâzdir
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi (Boztepe 1338-1340: 49)

Nef'î, IV. Murad devrinin azamet ve debdebesini renkli, ahenkli ve mübalağaya fazla yer veren ifadesi ile çok güzel aksettirmiştir. Padişah da Nef'î'nin şiirdeki ustalığını ve devrin bazı ileri gelenleri tarafından haksız yere yerildiğini görerek şu metkiye kıtasını söylemiş ve şaire ne kadar önem verdiğini belirtmiştir:

Gelün insâf idelüm gözleyelüm mikdârı
Şâ'irüz biz diyerek lâf ü güzâfı koyalum
İdelüm bî-meze söz söylemeden istigfâr
Dâmen-i Nef'î-i pâkize-edâyı dutalum
Biz kelâm ugrısıyuz kande o sâhib-güftâr
Ana teslîm idelüm emrine münkâd olalum (Karahan 1985: 6)

Kanunî devrinin Sultanü's-şuarası Bakî'yi XVII. yüzyılın ilk yarısında iki büyük şair takip etmiş ve böylece iki tarz meydana gelmiştir. Nef'î ve Yahya, Bakî'yi takip ederek, dehalarının bütün gücü ile uğraşp Osmanlı Şiirini daha mükemmel ve daha

ahengli bir şekilde sokmuşlardır (Gibb 1904: 246.). Gibb, Nef'î'nin Osmanlı Şiirini yerli ve Türk olan bütün özelliklerden ayırıp İranlılaştırdığını söyler. Denebilir ki Bakî tarzını gazelde Yahya, kasidede Nef'î devam ettirmiş ve geliştirmiştir. Gibb, Nef'î ve Yahya tarzını da iki ayrı ekol olarak kabul eder. Nef'î ve onun tarzını devam ettirenlerin tarzına "Yapay ekol", Yahya ve takipçilerinin tarzına "Tabii ekol" adını verir (Gibb 1904: 247.). Aslında bu dönem şairleri kasidede Nef'î, gazelde Yahya'yı takip ederken, Nef'î'nin edebiyatımıza tanıttığı İran edebiyatının Hind üslubundan da etkilenmeye başlamışlardır. Yahya, gazelde Bakî'yi, kendi üstün yeteneği ile devam ettirirken, İran edebiyatının bu üsluptan hiç etki almamıştır. Nef'î'nin etkisinde kaside söyleyenler ise Sebki Hindî tarzında kasideler ve gazeller söylemişlerdir. Yüzyılın ortalarında Nailî-i Kadim ile edebiyatımız bu tarzda en mükemmel gazeller söyleyen şairini yetiştirmiştir.

Safavîlerin dini ve siyasi baskıları neticesinde İran'da Sâ mânîler döneminden beri edebiyatın gelişmesinde büyük rol oynayan sarayların şairlere kapanması ve dinî edebiyata önem vermeleri sonucunda İran'dan kaçıp Hindistan'daki Babür İmparatorluğu'na sığınan Fars şairlerince meydana getirilen Sebki Hindî, İran edebiyatı tarihinde Sebki İsfahanî isimi ile de anılmıştır (Şahhüseynî 1350 H). Hafız ile en uç noktaya ulaşan gazel ve İran şiiri, Hafız'dan sonra bir duraklama dönemine girmiştir. Timurular döneminde, Şahrüh'un şiire verdiği önem ve Herat'ın ilim merkezi haline gelmiş olmasına rağmen, şiir eskiyi tekrar etmekten kendini kurtaramamış, Sebki Irakî'nin son dönemlerinde Hafız ve Sa'dî'nin kullandığı kelimeler, terkipler ve mazmunların onlardan sonra gelen şairlerce çok beğenilerek kullanılması şiiri bir tekrara götürmüştü, bu tekrarın sonucu olan yenilik arama çabaları neticesinde, Sebki Irakî'nin mânadan çok lafza ehemmiyet vermesine karşılık, manaya önem verip lafız sanatlarını ikinci plana atan Sebki Hindî meydana gelmiştir. İran'da Saib-i Tebrizî ile en parlak şeklini almış olan bu üslup, Kelim ve Talib dışında İran edebiyatında pek fazla etkili olup sevilmemiş olmasına mukabil, Hindistan ve Afganistan'da çok ilgi toplamış, Osmanlı Edebiyatını da XVII. yüzyılın ilk yarısında Nef'î'nin şiirleriyle başlayarak şiddetle etkilemiştir.

Bu üslubun özellikleri:

- a. Sebki Irakî'de öncelikle kullanılan söz sanatları yerine şiirde mâna ve fikre önem verilmesi, mâna derinliği
- b. Geniş bir muhayyile ve buna dayanan mübalağa sanatının fazlaca kullanılması
- c. Tamamiyle hayalî imajların, çok girift kinaye ve istiare sanatları içinde ifadesi ve uzun terkiplerin kullanılması, soyut ve somut kavramların bir arada bu terkiplere sokulması
- d. Karamsarlık ve derin bir ızdırabın ifadesi, bunun sonucu dış dünyadan kaçıp tasavvufa yönelme
- e. Daha önce söylenmiş mazmunların terkedilip, bunların yerine yeni mazmunların aranması
- f. Dilde, hayallerde, üslubda son derece incelik ve zarafet
- g. Halkın kullandığı terim ve tabirlerin şiir diline sokulması
- ğ. Gazelin ön plana çıkması, klasik gazelin konusu olan aşk, sevgili ve şarap

gibi konuların yanı sıra yeni mazmun arama gayreti içerisinde hikmet, felsefe, öğüt gibi konuların gazele girmesi

- h. Teşbih, istiare, kinaye, hüsn-i talil, leff ü neşr, müraat-i nazir gibi edebi sanatların çok mübalağalı bir şekilde kullanılması şeklinde özetlenebilir.

Öteyandan bu üslup üzerine İran'da Dr. Sîrûs Şemîsâ tarafından hazırlanan **Sebk-Şinâsî-i Şi'r** isimli çalışmada, Sebk-i Hindî'nin yukarıda sıralanan özelliklerine ilave olarak, bu üslupta gazelden çok beyitin önem kazandığını, şiirsel olması zorunlu olmayan herhangi bir konunun söylendiği birinci mısra için "pîş mısra", konunun şiire dönüştürüldüğü ikinci mısra için ise "mısra-ı berceste" adını verdiklerini, asıl önem taşıyanın bu ikinci mısra olduğunu belirtir. Yine Şemîsâ, bu üslupta iki mısra arasındaki ilişkinin mutlaka benzetme yönü yeni ve orijinal olan bir benzetme olması gerektiğini Sa'ib'den örnekler vererek açıklar. Hind üslubunda şiir söyleyen şairler, yeni mazmunlar arama gayretinden dolayı zamanla anlaşılamaz hale gelmişlerdir.

Türk edebiyatında XVII. yüzyılda Sebk-i Hindî etkisiyle şiirde munakkahiyet yani fazlalıktan sıyrılarak veciz ve dolgun, her kelimesi lüzumlu ve yerli yerinde bir ifade tarzı kullanılır. Bu yüzyılda şairler daima fazla söz söylemekten kaçınmışlar, sözün özünü söylemeye çalışmışlardır. Bu kısa fakat öz söyleme gayreti, bilhassa gazellerin kısalmasına sebep olmuştur. XV. ve XVI. yüzyıllarda gazellerin 7 ve 9 beyitten meydana gelmelerine karşılık, XVII. yüzyılda 5 beyitten uzun gazellere az rastlanır. Bu yüzyılın diğer bir özelliği ise şiir dilinin değişmesidir. Şiir dilindeki Türkçe kelimeler yumuşamış, bir takım pürüzlerden dil kurtarılmıştır. Daha önce dile giren Farsça ve Arapça kelimelerden zarif olmayanları terk edilerek bir tasnife uğramış, yeni kelimeler şiir diline girmiştir. Özellikle Farsçadan alınan kelimeler şiir diline bir ahenk ve ifade zenginliği vermiştir. Şiirde, Farsça üçüzlü ve dördüzlü zincirleme tamlamalar kullanılarak manayı derin ve dolgun söyleme yoluna gidilmiştir. Buna karşılık şiirde Türkçe kelimeler azalmış, hatta fiil dışında Türkçe kelimenin kullanılmadığı beyitler meydana gelmiştir (İpekten 1973: 13).

Türk edebiyatında kaside, İran edebiyatının kasideleri etkisinde gelişmiştir. Edebiyatımızda kaside üstadı olarak tanınan Nef'î'nin Türkçe divanında 62, Farsça divanında ise çoğu Örfî'ye nazire olarak yazılmış 16 kasidesi vardır. Her iki divanında da diğer nazım şekillerine göre kasideler çoğunluktadır. Siham-ı Kazâ adlı hiciv mecmuasında, kaside nazım şekliyle hiciv yapmak konusunda, medih kasidesiyle aynı başarıyı göstermiştir. Türkçe kasideleri içerisinde en kısa olanı, Mevlana'ya yazdığı nesibsiz, dolayısıyla girizgahsız 18 beyitlik kasidesidir. En uzun kasidesi ise IV. Murad'ın isteği ile yazdığı, aşağıdaki matla beyiti ile başlayan 84 beyitlik rahşiyesidir:

Bâreka'l-lâh zihî rahş-i humâyûn-sîmâ
Ki komîş nâmını sultân-ı cihân Bâd-ı sabâ

Diğer uzun bir kasidesi de Şeyhülislam Mehmed Efendi'ye yazdığı

Meşreb-i ehl-i mahabbetden alan lezzet-i kâim
Hûn-i dil nûş ider olmazsa şarâb-ı gül-fâm

matlı beyitle başlayan 77 beyitlik kasidesidir. Türkçe divanındaki kasidelerin uzunluğu 40 ile 60 beyit arasında değişir. Kasideye bu kadar ilgi gösteren Nefî, gazelde de medih yapmaktan kendini alamamış, Türkçe Divanında 16 müzeyyel gazel yazmıştır (I. Ahmed'e 1, IV. Murad'a 9, Hafız Ahmed Paşa'ya 2, Şeyhülislam Yahya, Ali Paşa ve kime yazdığını tesbit edemediğimiz 1). Kaside ve müzeyyel gazellerinden başka Farsça divanındaki rübaîleri içerisinde, Mevlana ve oğlu Sultan Veled'i övdüğü rubaileri de vardır. Genel olarak methiyelerinde şair, samimi olduğunu söyler. Bir kasidesinde;

Kasîde bir bahâne hem gazel efsânedür ancak
Garaz ihlâsumı sıdk ile hâk-i pâye inhâdur (Nefî 1252: 112)

diyerek asıl maksadın samimi duygularını dile getirmek yani takdir ettiği insanları övmek, çok beğendiği kendi şiiri ve şairliği ile övünmek, kızdıklarını yermek olduğunu dolaylı olarak belirtmiştir. Mübalağa ile öven, övünen ve yeren şair, bunu bir menfaat karşılığında yapmadığını da belirtir:

Yoksa tab'um benüm ol mertebeden 'âlidür
Ki idem mâl içün endîşe-i medh-i erzâl (Nefî 1252: 85)

Türkçe kasidelerinin 28'inde nesib bölümü vardır. Daha çok doğrudan konuya girmeyi tercih eder. Nesibde bahar, yaz, ramazan bayramı, felekten ve zamandan şikayet, kasr ve bahçe tasviri, şarap gibi konuların yanında at tasviri yaptığı rahşiye ve kendi şiirini övdüğü fahriyeyi kasidesinin methiyeye giriş yani nesip bölümü olarak kullanmıştır. Sebki Hindî'nin Nefî'yi etkileyen şairi Örfî tarafından İran şiirinde fahriye ve rahşiye nesip konuları içerisinde kullanılmıştır. Bilindiği gibi Örfî, Şah Selim'e yazdığı bir kasidesinin nesibinde şahın atlarını tasvir ederek asıl konu olan şahı meth etmiş, fahriye ile kasidelerine başlamıştır. Nefî, fahriye ile başladığı kasidelerinde edebiyatımızda orijinaliteyi yakalamıştır. Bilindiği gibi cahiliye dönemi Arap kasidelerinde şairin kendisini övmesi yani fahriye ve karşı kabileyi zem ve hicv etmesi kasidenin bölümlerindedir. Klasik İran kasidesinde ve klasik Türk kasidesinde şair memduhunu meth ettikten sonra kendi şairliğini meth eder. Örfî'nin abartılı bir şekilde şiirini överken kendisini İran'ın tenkit götürmez üstadlarından ve özellikle Sa'dî'den üstün görmesinin onun çok eleştirilmesine, hatta bazı kesimlerce sevilmemesine sebep olduğu söylenir. Hakikaten Örfî, Afganistan ve Osmanlı sahasında İran'dan daha çok sevilmiş ve şiirlerine Osmanlı sahasında serhler yazılmıştır.

Nefî, nesibin klasik konuları olan bahar, yed gibi eskiden beri kullanıla gelen konularında da büyük bir anlatım gücü göstermiştir. Gibb, Nefî'nin methiyelerinde samimi olmadığını ileri sürerek onun şairlik gücünü ve üstünlüğünü methiyelerinde değil, kasidelerinin nesip bölümlerinde aramak gerektiğini söyler (Gibb 1904). Bizce buna katılmak mümkün değildir; bir şairin kasidedeki üstünlüğü, onun methettiği şahsı methederken söylediklerinde samimi olup olmadığında aranmaz. Nefî, nesiplerinde başarılıdır ama onun kasidedeki asıl üstünlüğü, kasidenin bütününde gösterdiği geniş muhayyile gücünün yanı sıra, mübalağalı ifadesindeki ahenk ve şiirindeki mana bütünlüğündedir. O, büyük bir sanatkardır ve sanatını gazelde değil kasidede göstermiştir.

İlk yazdığı kasidelerinde methiye bölümünde dört beş beyit içerisinde memduhunun atını öven şair, IV. Murad döneminde yazdığı kasidelerinde, Örfî'nin etkisiyle diyebileceğimiz bir değişiklik, kasidesinin methiyesindeki bu bölümü kasidenin asıl konusu olan methiyenin başına almış, yani at tasvirini nesip konuları içerisine katmıştır. IV. Murad, şairden atlarını methetmesini istemiş olduğunu divanında bulunan "Der Sitâyiş-i Esbân-ı Şeh-süvâr-i zamân Hazret-i Sultân Murâd Hân Bâ Fer-mân-ı âlî-şân" başlığından anlaşılan kasidesinde

Eyledün lutf ile bir böyle kasîde tekîf
Ki nazîre diyemez bir yere gelse şu'arâ
Var mı böyle kasîde dimege cür'et ider
Şarkdan garba varınca suhan ehline salâ
Söyleden himmet-i sultân-ı cihândur yohsa
Kande ben kande bu gûne kelimât-ı garrâ
Devletünde n'ola 'Örfî gibi meşhûr olsam
Var mı bir bencileyin şâ'ir-i pâkize-edâ (Nef'î 1252: 41)

diyen şair, bu kasidenin nesib kısmını 52 beyit olarak tertip etmiştir. Yine IV. Murad'ın Ağa Alacası isimli atının tasviri ile başlayan kasidesinde 20 beyit rahşiyenin ardından, önce Sultan Murad'ı, sonra şehzadeyi methetmiştir. Yine Niğdeli Mustafa Paşa'ya yazdığı rahşiyesinde de 20 beyit at tasviri yapmıştır.

Nef'î'nin kasidesinin diğer bir özelliği olan fahriye ile kasideye başlamanın en güzel örneği onun naatıdır. Türk edebiyatının çok tanınmış sözüm redifli bu naatında Nef'î, sözünü meth ederek başladığı methiyeye sözüm redifini kullanırken 30 beyit fahriye yapmış, buna karşı 9 beyit içinde Hazreti Muhammed'i övmüştür.

Fahriye içerisinde hiciv yapmak da onun kasidelerinin bir özelliğidir. Kasidelerinin fahriye bölümleri kendisinden önce gelen şairlerden farklı ve uzundur. Bunun yanı sıra edebî düşmanlarını kaside içerisinde, özellikle fahriye bölümünde hicveder, zemmeder. Kasidesinde methiye ve hiciv, tıpkı cahiliye dönemi Arap kasidesindeki gibi iç içedir. Övünmekten hoşlanan şairin mağrur bir kişiliğe sahip olmasının yanı sıra sanatına duyduğu güvenin de bu uzun fahriyelerde rolü vardır. İşte bu duygu ile bir çok kasidesine fahriye ile başlar. Fahriyelerini incelediğimiz zaman, kendisine karşı olanları ağır bir dille yediğini ve onların kendisi için söylediklerine cevap verdiğini görürüz. Kendisinin sanat gücünü metheden şair Kafzade Faizî, Atayî, Gani-zade Nadirî, Riyazî, Mantikî gibi edebî düşmanlarını yermiştir. IV. Murad'a yazdığı bir kasidesinde methiye ile başlar, methiyeden sonra tegazzül yapar ve tıpkı bir devlet büyüğünü methederken yaptığı hitap beyitleri gibi kendine hitap ederek fahriyeye girer:

Nedîm-i bezle-senc ü nukte-dân ü rind ü hoş-sohbet
Suhan-pîrâ vü sihr-ârâ vü mu'ciz-güy ü vahy-âver
Ol isti'dâd ile ammâ 'aceb turfa temâşâdur
Senünle da'vî-i şî'r eyleye bir yâve-gû kaşmer

Bi-hamdillah bilür şâh-i cihân kadrin ne gam yersün
 Ne lâf eyleser itsün i'tikâdınca o bâtil har
 Buna 'âlem ider şimdi şehâdet ittifâk üzre
 Ki sensin ehl-i tab' ü dâniş ü idrâka ser-defter
 Sana hasm ittihâz itmek düşer mi ol hârî zîrâ
 İdersen kendüyi âdem sanur bir câhil-i ebter (Nef'î 1252: 48)

Yukarıdaki örnek onun en kısa fahriyelerindedir. Nef'î'nin kasidelerinde fahriyeler çok uzundur. Bu kadar sanat kudretiyle kendisini beğenmeyen bir meşhur insanın oğlu olup, medreseleri ve devlet görevlerini işgal etmiş devrinin şair geçinen ulemanın hicvi, onun kasidelerinin fahriyelerini kendi sanatkarlığını övmekten daha fazla doldurmuştur.

Vezir Hüseyin Paşa'ya yazdığı kasidesinde, devrin kendini şair diye satan, anlayışsız, sanatın kıymetinden habersiz cahiline söylediği küfür derecesindeki ağır sözlerle dolu beyitler fahriye içerisinde şöyle yer alır:

Hevâ-yı şevk-i medhündür beni gyûâ iden yohsa
 Dem urmazdum suhandan ger olsaydum 'İsî-i Meryem
 Nice söz söylenür ol yerde kim şâ'ir satar kendin
 Galat -perdâz-ı ma'nî bir müzevir Türk-i lâ-yefhem
 Ne mikdârın bilür ne kadr-i güftârın 'aceb bâtil
 Mesihâ geçinür ammâ har-ı Deccâl ile tev'em
 Metâ'-i kâsidi hüsn-i kabûl-i tab'a nâ-çesbân
 Hayâl-ı fâsıdı düşîze-i ma'nâya nâ-mahrem
 Yegâne şâ'ir-i sihr-âferîn-i rûstâhâne
 Mukallid yâve Eflâtun-ı echel buhtek-i a'lem
 Muhassıl böyle bir ebleh-ferib-i rûzgâr olmaz
 'Acep halk eylemiş hakkâ Hudâ-yı a'lem ü ahkem (Nef'î 1252: 92)

Mantikî'ye söylenmiş olduğu tahmin edilebilen bu beyitler ağır hiciv havasını taşır.

Hafız Ahmet Paşa'ya yazdığı "zamâne" redifli kasidesinde paşayı methetmekten çok, devrinde kendisine yapılanlardan şikayet etmiştir. 59 beyit olan bu kasidenin methiye bölümü 24 beyittir. 31 beyit fahriyenin 7 beyitinde kendi şiiri ile övünür, "benim kadrimi mollâ-yı zamâne bilmezse ne olur" diyerek devrindeki molla şairlerden şikayet ederken, şairleri yüceltenin padişah olduğunu, ama onu da "igvâ-yı zamane"nin kendi haline komadığını, yani padişahı da kötü bir şekilde kendisine karşı etkilediklerini belirtip, diğer 24 beyitte zamanın mollalarından şikayet eder, onları hicveder. Fahriyeden, yani sanatını övmekten çok hoşlanan Nef'î, kasidelerinin fahriyelerinde sadece övünmemiş, şiirini beğenmeyen ve onu hicvedenlere karşı bu fahriyelerinde yaptığı savunmaları ile korunmaya çalışmıştır. Padişahı, Nef'î'ye karşı etkiledikleri açıkca anlaşılan bu kasidede duygularını şöyle dile getirir:

Ey şadr-ı suhân-pîşe bunu sende bilirsin
Kim sözde bulunmaz bana hemtâ-yı zamâne
Ben şâ'ir-i mu'ciz-dem-i ilhâm-tırâzum
Bilmezse n'ola kadrüm mollâ-yı zamâne
Mollâ ne 'aceb bilmeseydi ammâ bu 'acebdür
Hiç olmaya bir nâkîd-ı kâlâ-yı zamâne
İllâ yine şâhenşeh-i devrân ki cenâbı
Devletle ola melce' ü me'vâ-yı zamâne

.....

Hiç ana nazîr olmaz iken tâlî'i gör kim
Anı da komaz hâline igvâ-yı zamâne (Nef'î 1252: 97)

İlyas Paşa'ya yazdığı uzun bir kasidesinin fahriyesinde kendisi gibi bir senahanın bulunamayacağını belirttiikten sonra kendisine "amiy" diyen Mantikî'nin katlinin vacip olduğunu söyleyecek kadar ileri gider:

Bana 'âmiy diyen bâtil ne herze yer köpek câhil
Edebde ol dahi zu'mınca sâhib-tab' u mollâdur
Mukallid mashara muzhik tutalum Mantikî olmuş
Nice mollâ olur ol har 'aceb bî-hude da'vâdur
O güne muzhikün eş'ârına söz dir mi ehl-i dil
Nihâyet ol kadar vardur ki mevzûn ü mukaffâdur
Nazîre diye Kur'âna niçün katli olmaz ol bî-dîn
O güne kâfirün katli niçün muhtâc-i fetvâdur
Beni meth anı zemm itmek degül ma'nide maksudum
Hakikatdur sözüm sözde murâdum hakkı icrâdur (Nef'î 1252: 114)

Şâirin fahriyeye düşkünlüğü Farsça divanında da Türkçe divanında olduğu gibi fazladır. Örfî'nin etkisini ona yazdığı nazire kasidelerle daha iyi takip edebildiğimiz Farsça divanında, fahriye ile başladığı kasidesi içerisinde methiyeden sonra yeniden fahriye bölümü yapmıştır. Onun kendini çok öven fahriyelerinde Örfî'nin fahriyelerinin etkisi çok fazladır.

Şeyhülislam Mehmet Efendi'ye yazdığı kasidesinde, Kafzade Faizî'yi, söz zevki olmayan ancak geçmişi ile övünen bir ebcethan olarak tanımlar. Esasen Kafzade'nin yazdığı kesin olarak bilinen (Ocak 1983: 19)

Ân şâ'ir-i hecâ-gû k'ürâst nâm Nef'î
Katleş be-çâr mezheb vâcib çu katli ef'î

hiciv beytine Nef'î, Sihâm-i Kazâ'da şöyle cevap vermiştir:

Kâfoglî nasihatdur işit bu sözi benden
Bil rütbe-i 'irfânunî yârâna ulaşma

Zehri katı mühlikdür anın bir dahi zinhar
Ef'î'ye ulaş Nef'î'ye ulaşma (Nef'î [ty] 511 Vr.78a)

Nef'î, nesibden methiyeye geçerken, giriz beytinde yapıldığı gibi, methiyeden fahriyeye geçerken güzel ve orjinal bir beyitle daima methiyesi kadar uzun olan fahriye bölümüne girer. Şeyhülislam Mehmed Efendi'ye yazdığı

Meşreb-i ehl-i mahabbetden alan lezzet-i kām
Hün-i dil nüş ider olmazsa şerâb-i gül-fām

matlalı kasidesinde, şarap ve saki konusunu Şeyhülislama yazdığı methiyeye giriş, yani nesip bölümü yapmış:

Getür ey sâkî-i ferhunde likâ bu meyden
Cânı var ise disün şüfî-i dil-morde harâm
Mest olup râzımı keşf eyleyeyüm görsünler
Ne imiş nükte-i ser-beste-i sırr-ı ilhâm
Dürc-i dilden çıkarup nice girân-mâye güher
Vireyin silk-i dür-i bahr-i me'âniye nizâm
İdeyin medhine âgâz o kerîmü'ş-şânun
Ki ne gördi ne görür mislini çeşm-i eyyâm (Nef'î 1252: 120)

diyerek güzel bir girizgah yapmış olan şair, 27 beyitte Şeyhülislamı muhayyilesinin genişliği ile igrâk derecesinde mübalağalarla meth ettikten sonra:

Minnet Allâha ki vermiş o kadar isti'dād
Nazm için eylemezin tab'uma zür ü ibrâm (Nef'î 1252: 121)

beytiyle başlayarak 28 beyit içerisinde kendi şairliğini methederken, artık manâ secadesinde mürşidin kendisi olduğunu, söz hırkasını giyenlerin kendisinden feyz aldığı söyler. Gazelde Hafız, kıtada İbn-i Yemin, eğer rübâî söylerse Hayyam kadar üstün başarı göstereceğini belirtir. İran şairlerinin, kasidelerini görmeleri halinde onun Anadolu Örf'i olduğunu kabul edeceklerini belirterek, Kafzade Faizî'nin büyük bir olasılıkla Zübdetü'l-Eş'ar'ında ondan iki üç cümle içerisinde bahsedip şairin üstün sanatını göstermeyen üç beytini örnek alarak üstüne, "bu ebyat, terzîkatından intihap olundu" diye yazmasına ne derece içerlediğini şöyle dile getirir:

Şimdi seccâde-i ma'nâda benüm mürşid-i küll
Hırka-püşân-ı beyân benden alur feyz-i kelâm
İderin kuvvet-i kudsiyye-i efkârüm ile
Cünd-i ervâh-ı ricâl-i suhanı istihdâm
Hâfız ü İbni Yemîn'üm gazel ü kıta'da ger
Söylesem belki rübâ'ide olurdum Hayyâm
Örf-i Rûm idüğüm cümle iderler teslim
Görseler ger bu kasîdem bülegâ-yı A'câm
Şâ'ir-nâdire-güyüm ne disem hisse çıkar
Düşmen ü düsta bî-tevriye vü bî-ihâm

Virürüm dūsta bir harf ile tevkî-i kabûl
 İderüm düşmeni bir nokta ile şöhret-i 'am
 O letâfet mi var eş'âr-ı safâ-bahşumda
 Ki keder vire ana dahl-ı hasûd-ı hod-kâm
 Dahl iden de sözüme bârî bir üstâd olsa
 Söyledikçe beni ma'kûl ile kılsa ilzâm
 Nev-heves bir müteşâ'ir ki dahi bin yıl eger
 Fikr-i şî'r itse görünür yine endîşesi hâm
 Ne bilür zevk-i suhan nidügin olursa Mesîh
 Tıfl-ı nev-reste-i nâ-şoste leb-i şîr-âşâm
 Eb ü ceddiyle tefâhur iden ebced-hânun
 Ehl olan redd ü kabûline virür mi ahkâm
 Kûh-i kâf olsa gelür nokta-i fâ denlü haff
 Merd-i rûyîn-tene tıfl-ı mütehârrik-endâm

Yine Şeyhülislam Mehmed Efendi'ye yazdığı iydiyede, bayramın gelişinden duyulan sevinç ve neşe, cennete benzeyen İstanbul'un güzellikleri ve zenginliği anlatıldıktan sonra Şeyhülislam methedilir:

Necm-i baht-i felek-ârâna yemîn ü sevgend
 Kuvvet-i tâlî' ü ikbâlüne sevgend ü kâsem
 Ki bu ma'nâ idi hâtırda medâr-i fikrüm
 Eylemişdi bu medâr üstüne karâr endîşem
 Yâ virem methün ile mülk-i vücûda revnak
 Yâ tutam gayret ile râh-ı beyâbân-ı 'adem
 Demidür eyler isem da'vî-i isbât-ı hüner
 Sıdk-ı da'vâma ider şimdi şehâdet 'âlem
 Zer-i nev-sikke kadar ragbeti var sözlerümün
 Nâm-ı pâkun ideli nâsiye-i nazma rakam
 Kapladı medhün ile Rûmı sevâd-ı nazmum
 Hinde 'azm itse n'ola reşk ile yârân-ı 'Acem
 Rûtbe-i nazmumu inkâr idemez kimse meger
 Kendü mikdârını bilmez bir iki lâ-yefhem
 Kadrüm ammâ ki bilüp münkir olan ehl-i hased
 Her ne dirse ko disün çekmezin aslâ ana gam (Nef'î 1252: 124)

diyerek, sanatkarlığını kışkırdıkları için kıymetini bilmezlikten gelen, renksiz şiirler yazan, şairlik kudreti ve kuvvetinden yoksun, kendisi gibi güçlü bir şair karşısında güçsüz sayılan rakiplerini bu fahriyesinde de söz konusu eder.

II. Osman'a yazdığı

Saf-der-i ma'nâ dil-i sâhib-kırânumdur benüm
Tîgi şemşîr-i cihân-gîr-i zebânumdur benüm

beytiyle başlayan fahriye konusuyla giriş yaptığı kasidede, 20 beyitte Feyz-i Hindî, Enverî, Kemal-i İsfahanî kadar güçlü olduğunu belirttikten sonra çok güzel giriz beytiyle

Mest-i cām-ı 'aşkum ilhâm olmayınca söylemem
Gerçi kim fevvâre-i ma'nâ dehânumdur benüm
Şimdi ammâ böyle deryâlar gibi pür-cüş iden
İltifât-ı pâdişâh-ı nükte-dânumdur benüm

diyerek padişahı methetmeye başlar. 10 beyit methiye içerisinde "benüm" redifinden yararlanarak II. Osman'ın yanı sıra kendini de methedip

Meclis-i ikbâline geldüm güher-pâş olmaga
Cevheriyem bu gazel zîb-i dükânumdur benüm

dedikten sonra aşağıdaki matlaı verilen tegazzül bölümüne geçer:

'Aşkum şürîdelük ârâm-ı cânumdur benüm
Gamze-i dilber belâ-yı nâ-gehânumdur benüm

8 beyit devam eden bu tegazzül içinde, taç beyit yaptıktan sonra dua bölümüne geçmeden önce, hem kaside hem gazelin bu manzumede bulunmasının yeni bir tarz olduğunu, bu tarzın yaratıcısının kendi mucize beyanlı kalemi olduğunu iddia ederek dua bölümüyle kasidesini tamamlar:

Hem kasîde hem gazel bir tâze vâdîdür bu kim
İhtirâ'-ı hâme-i mu'ciz-beyânumdur benüm (Nef'î 1252: 28-29)

Bu kasidesinde klasik kaside bölümlerinin yerini, anlatım şeklini değiştirmiştir. Nesip yerine fahriyeyi kasidesine giriş bölümü yapmış, tıpkı "sözüm" redifli nâatında olduğu gibi, "benüm" redifini seçtiği bu kasidede de padişaktan çok kendini methetmiştir.

Nef'î, kasidede tegazzülü çok yapmaz. 62 kasidesinin ancak 8'inde tegazzül bölümü vardır. Esasen güzel rindane gazelleri olmakla beraber yukarda da belirtildiği gibi o, gazelden çok kaside söylemiştir.

Kasidenin en önemli bölümü doğal olarak methiye bölümüdür, Nef'î'nin kasidesindeki en uzun bölüm de bu bölümdür. O, memduhunu muhayyilesinin genişliğine dayanarak çok mübalağalı bir şekilde över. İşte bu methiyelerinde kullandığı son derece ahenkli, akıcı, buna karşı tamamen Fars Edebiyatındaki Sebk-i Hindî'nin yarattığı terkip ve kelimelerden meydana gelen dil, Nef'î'yi Türk edebiyatında kaside üstadı yapan öğelerden en önemlisidir. Methiyeden hoşlanan şair, nesip ve tegazzül gibi bir konuya giriş kısmına ihtiyaç duymadan her iki divanında da kasidelerinde çoğunlukla doğrudan methiye veya fahriye ile asıl konusu olan övmeye başlar. Bazan da yukardaki örneklerde görüldüğü gibi bir devlet büyüğünü methetmek maksadı ile başladığı kasidede çoğunlukla kendi kaside üstadlığını, İran'ın önemli şairlerinden Hâkânî, Enverî, Feyzî-i Hindî ve en önemlisi Örfî ile eş değer tutarak över.

Bütün kasidesi boyunca ses unsuruna, ahenge çok önem vererek yüksek tondan çıkan bir methiye yapar. Nef'î, şiirde yeni bir dil yaratıcısı olduğunu söyler. IV. Murad'a yazdığı "rûzgâr" redifli kasidesinde Murad'ın döneminde bahtının uyandığını, şimdiye kadar çektiklerini kazanın telafi ettiğini, rûzgârın hesapsız zulmünün gönülden yadının silindiğini belirten bir hasb-i hal konulu giriş bölümünden sonra padişahı över. Överken IV. Murad'ın saltanatı ele alışından sonra Celâlî isyanları, karışıklıklar ve yeniçeri olayları ile dağılmaya yüz tutmuş Osmanlı devletini tekrar dirilttiğinin farkındadır. Nef'î, bunu padişaha yazdığı çeşitli kasidelerde de tekrar eder ve onu Osmanlı devletinin ikinci kurucusu olarak görür. Ses uyumuna çok dikkat edilmiş kelimelerden meydana getirdiği beyitlerle, padişahı şöyle över:

Ol şehinşâh-ı mu'azzam kim aña ta'zîm ile
 Böyledür dâ'im hitâb-ı müstetâb-ı rûzgâr
 Kahramân-ı Cem-haşem sâhib-kırân-i muhteşem
 Zübde-i şâhân-ı 'âlem intihâb-ı rûzgâr
 Kâm-kâr-ı heft-kışver pâdişâh-ı bahr ü berr
 Dâd-güster dâver-i devlet-me'âb-ı rûzgâr
 Şeb-çırâğ-ı düdmân-i saltanat Sultân Murâd
 Şem'-i cem'-i bezm-i 'âlem âfitâb-ı rûzgâr
 Husrev-i zî-şân ki hayl-ı 'askerinün her biri
 Erdeşîr ü Behmen ü Efrâsiyâb-ı rûzgâr
 Emrine râm itdi hep gerdân-keşân-ı 'âlemi
 Şimdi devletle odur mâlik rikâb-ı rûzgâr
 Tâze revnâk virdi 'adli kârgâh-i 'âleme
 Oldı yine muntazam hâl-i harâb-ı rûzgâr
 Dîn ü devlet böyle revnak mı bulurdi olmasa
 Reşh-i kilik-i berk-i tîgi âb ü tâb-ı rûzgâr

.....
 Kâm-kârâ Şehriyârâ Husrevâ Şahenşehâ
 Ey cihân-dâver ü şeh-i gerdün-cenâb-ı rûzgâr (Nef'î 1252: 37-38)

Her kasidesinde memduhunu ses uyumu ve iç ahengi çok yüksek beyitlerle övdükten sonra Farsçanın nida ard eki olan "â" (uzun a) sesini memduhuna hitap olarak kullandığı birkaç beyit getirmiştir. Şair methiyesinde de ses uyumuna çok önem vermiş olmakla beraber yine de

Serîr-ârâ hudâvendâ hıdıvâ husrevâ şâhâ
 Ayâ sahib-kırân-ı a'zam ü şâhenşâh-ı ekber (Nef'î 1252: 41)

gibi asonans ve aliterasyonlu ifade tarzını çok kullanmıştır.

Sihâm-ı Kazâ'sının içerisinde yer alan kaside şekli ile yazılmış olan Gürcü Mehmet Paşa hicviyesinde onu methetmiş olmaktan dolayı ne kadar hata ettiğini belirtir:

Husūsa bir benüm gibi cihān-dīde senā-hānı
Virürlerdi hele mahsül-i bahr ü kâni
Üçüncü def'adur bu hāk belāsın vire mel'ünün
Ki yok yire beni 'azl itdi olmuş iken senā-hānı
Gelince bu deme her kim vezīr-i a'zam oldıysa
Murādum bilüp kadrüm boyumca itdi ihsānı
Bir iki sadr-ı a'zam hod kemāl-i lutf ü tab'ından
İderdi gāhī endişemle güft ü gūy-i rūhānī
Biri hod tā bir āblak puldan itdi cāizem ihsān
Ki bir mektüb ile gönderdi bir pür-sīm hemyānı
Nice müfti-i 'ālī-şānun her biri zamānında
İrişdürdi kemāle içtihad-ı fikh-ı nu'mānı
Bana itdükleri ta'zīm ü tekrīmi göreydi ger
Ölünce reşk iderdi İbni Şadreddin-i Şirvānī
Ve hālā Şeyhülislām-ı hakkikat-senc ü hakk-gūyā
Su'āl eyle ne der hakkumda gör kill-i dūr-efşānı
Vezīr ü müftiyi ko pādīşāhān-ı cihānı gör
Ki yokdur gördüğüm ihsānlarınun hadd ü pāyanı
İki sultān-ı 'ālīşān ki fahr eyler vücūdiyle
Gerek tēc-ı Şehinşāhī gerek taht-ı cihān-bānī
Görürdüm her kasīde söyledükce her birisinden
Hem istihsān ü hem ihsān ü hem lutf-ı ferāvānı
Ne hizmet etdiğüm ben hānedān-ı Āl-i 'Osmāna
Bilür hep şāhidümdür kudsiyān-ı 'arş-ı Rahmānī
Cihānı tutdı nazmumla serāser şöhret ü şānı
Egerçi hutbeden tarh itdiler Sultān 'Osmānı

.....
Bana bu güç gelür ammā hakikatde 'adāletdür
Niçün harluk idüp medh eyledüm bir böyle hayvānı
Cezāsı bu günāhun kendümi hicv itmedür zīrā
Çerā kārī koned 'ākıl ki bāz āred peşimānī (Nef'î [ty.]: 511 Vr. 62a)

Onun yukardaki beyitlerinde, hem kaside sunduğu devlet büyüklerinden çok iltifat gördüğünü, hem şiirlerinde hayatta olmayanların onun şiirleriyle yaşadığını, hem de methettiklerinden fenalık görünce üzüldüğünü ve bunun cezasının kendini hicvetmek olduğunu ifade etmektedir. Bu beyitlerden onun ihsan elde etmek yanında samimiyetle takdir ettiği kişileri övdüğü de söylenebilir. Hiç kimseye haksız yere sövmediğini yine kendisi şöyle söyler:

İ'tikādumca gaza eyledüm inşāallah
Hak bilür yok yire ben kimseyi sövmem a köpek

Men ne ânem ki zebûnî keşem ez çerh-i felek
Feleği hicv iderüm cevri ni görsem a köpek (Nef'î [ty.]: 511 Vr. 64b)

Hafız'ın

Çerh ber hem zenem er gayr-ı murâdem çerhed
Men ne ânem ki zebûnî keşem ez çerh-i felek

beytinin ikinci mısraını alarak haksız yere kimse ile uğraşmadığını belirtmiştir. Hicvi kızdığı kimselere karşı dil kılıcı olarak kullanan şaire bu yüzden ölümünden sonra "âteş-zebân" (ateş dilli) sıfatını verenler olmuştur. Na'imâ da onu "bed-zebân" olarak vasıflandırır. Nef'î'nin çok beğendiği Örfî de Nef'î gibi edebiyat tarihinde kötü dilli, kendini beğenmiş ve övüngeç olarak tanınmıştır.

Diliyle belaya ugramış olan şairin şiir diline gelince; kasidedeki teknik mükemmelliğinin yanında ahenkdeki başarısını yaratan en önemli unsur onun dilidir. XVI. yüzyılda Bâkî şiir dilinde büyük bir gelişme yaratmış, Türk şiirinde çok güzel bir ahenk yakalamıştır. Bakî'nin dili, XVII. yüzyılda Nef'î'nin Sebki Hindî etkisinde kalmış olan nazmı ile daha Türkçeden uzak bir şekilde devam etmiştir. Örfî'nin şiirinde gördüğümüz yeni terkipler, yeni istiareler Nef'î tarafından kullanılırken, daha önce şiir dilimizde kullanılmamış Farsça tamlamalar ve kelimeler şiire sokulmuştur. Hemen ilk kasidelerinden itibaren, yeni söyleyiş ve manada derinlik peşine düşen şair, Farsça izafet tamlamaları ve vasıflarla dolu beyitleri kasidesinin bilhassa methiye bölümünde kullanır. "Pey-â-pey, gün-â-gün, belâ-ender-belâ, der-akeb, bâ-haber" gibi Farsça eklerle yapılmış kelimeler, "kâse-şüy, girân-temkîn, leb-beste-dem, yâve-gû, hurde-bîn" gibi vâsf-i terkebilerin yanı sıra, "Âgâz-i dem-i subh-i cihân-tâb-i safâ, Dâver-i memleket-ârây-ı pesendide-şiyem, âfitâb-i cehl-süz ü ilm-i tâb, âh-i şerer-i dil-i nâ-kâm" gibi zincirleme tamlamalar hem Türkçe hem Farsça divanında çok fazla kullanılmıştır. Artık Bakî'nin şiir dili kasidede kullanılmaz olmuş, onun yerini bu yeni dil almıştır. Bu anlamı ön planda tutan, söz sanatlarından uzak, çok ahenkli dil, kelime hazinesi olarak Farsça ve Arapçadır; fakat anlam bakımından açıktır. Kasidelerinde bu ağır terkipli dili kullanan şair, gazellerinde ve hicivlerinde bu dili tercih etmez daha sade bir dil kullanır.

Nef'î'nin üslubuna ve Sebki Hindî etkisine gelince; ilk şiirlerinde Irak üslubunun etkisinde kaldığı görülen şair, henüz İstanbul'a gelmeden önce kendisine tarihçi Alî tarafından Darrî mahlasının değiştirilerek Nef'î mahlasının verilmesi dolayısıyla yazdığı "suhan" redifli teşekkür kasidesinde Hafız, Sadî, Câmî, Enverî, Kasım-ı Envâr ve Attar'dan söz eder. İstanbul'a geldikten sonra yazdığı ilk kasidelerden olduğu tahmin edilen Sultan Ahmed'e sunduğu kasidesinde ise sözlerinin Irak üslubunu kullananlar tarafından kiskanılır hale geldiğini, hatta Muhteşem-i Kaşânî tarafından bile kiskanıldığını belirtir:

Sözlerüm oldı hased-kerde-i yârân-ı 'Irâk
Belki reşk-i suhan-ı Muhteşem-i Kâşânî (Nef'î 1252: 6)

Irak üslubunu kullananların etkisinde ilk şiirlerini söyleyen Nef'î, ilk defa Hind üslubunun şairlerinden birinin adını, Sultan Osman'a yazdığı bir kasidesinde söz konusu eder:

Mülk-i Rûmı ol kadar tutdı sevâdı şî'rümün
 Fezyiem güyâ ben ol Hindüsitanumdur benüm
 Şimdi sırr-ı feyz-i Hallâk-ı Ma'ânî bendedür
 Ser-te-ser 'âlem sevâd-ı İsfahânumdur benüm (Nef'î 1252: 27)

Bu beyitlerde şair, Sebk-i Hindî'nin meşhur şairi Feyzî'den sonra da Hallâk-i Me'anî ünvanı ile tanınan Kemâl-i İsfehanî'nin sırlarının kendisinde olduğunu, yani artık manalar yaratan şairin kendisi olduğunu belirtirken, sürmesiyle meşhur İsfehan toprağı gibi dünyanın onun şiirleri ile dolu olduğunu belirtir. İran edebiyat tarihinde Sebk-i İsfehanî veya Sebk-i Hindî olarak da isimlendiren yukarda özelliklerini verdiği ekol, şairin İstanbul'a gelişinden sonra kendini etkilemiştir. İşte Gibb de onun üslubuna "Sunî Ekol" adını bu yüzden vermiştir. Şairin Örfî'den bahsetmesi IV. Murad'ın "rûzgâr" redifli kasidesi ile olmuştur:

'Örfî-i Rûm Enverî-i 'asr ü Hâkânî-i 'ahd
 Feyzî-i mu'ciz-dem-i vahy-iktisâb-ı rûzgâr (Nef'î 1252: 38)

Örfî ve Feyzî, Sebk-i Hindî'nin önde gelen iki şairidir. Enverî ise bu üslupla ilgisi olmamakla beraber kasidedeki ustalığı yönünden şairimizi etkilemiş bir kasidedir. Hâkânî, Selmân, Hafız, Nizamî gibi Sebk-i Irakî üstadlarını okuyarak yetişen şair, nihayet Sebk-i Hindî şairlerini de tanımış, şiirlerinde onlardan söz etmeye ve kendi şairliği konusunda onlarla boy ölçüşmeye başlamıştır.

Sebk-i Hindî, İsfehan'da yetişen şairler tarafından başlatılmakla beraber Hindistan'da gelişme imkanı bulmuş, Safevîlerin dinî baskısı karşısında himayesiz kalan İranlı şairler Hind sarayına sığınmışlardır. Ekber Şah zamanında sarayda 170 İranlı şairin bulunduğu bilinmektedir. Hind edebiyatından etkilenerek meydana gelen bu üslubun meşhur şairleri Figanî (ö.925/1519), Örfî-i Şirazî (ö.999/1590), Nazirî (ö.1022/1612), Talib-i Amulî (ö.1036/1626), Kelim-i Kaşanî (ö. 1061/1651), Saib-i Tebrizî (ö.1080/1670)'dir. Nef'î'nin çok beğenip takdir ettiği Örfî, İran'dan Ekber'in sarayına gitmiş, Feyzî ile tanışıp onunla beraber bu üslubun en güzel örneklerini yaratmıştır. Çok kısa hayatı boyunca soyuyla övünmüş, kendini çok beğenmiştir. Önceleri büyük ilgi görmüş, zamanla mağrurluğu yüzünden gözden düşmüştür. Hindistan'a gittikten sonra oradan aldığı etkilerle yarattığı şiirleriyle öylesine övünmeye başlamıştır ki bazan açıkça, bazan da kinaye yolu ile kendini eski İran şiirinin üstadlarından üstün görmüştür. Kasidede Enverî ve Hakanî'yi, mesnevîde Nizamî'nin Mahzenü'l-Esrar ve Hüsrev ü Şirin'ini ustaca tettebbu etmiş, gazelde ise Sa'dî ve Hüsrev-i Dehlevî'nin gazellerinin etkisinde kalmıştır. 40 yaşına gelmeden ölen Örfî, kendini beğenmişliği yüzünden itibarını kaybetmiştir. Onun şiiri yeni terkipler ve değişik istiarelerle önem kazanmış olmakla beraber bazı tenkitçiler onun mübalağalı istiarelerindeki ifrat yüzünden tenkit etmişlerdir (Zerinkub 1363 H.: 113).

Örfî ile kişilik yapıları da yakınlık gösteren Nef'î, şiirinde manâyı söz sanatlarına göre daha ön plana çıkarmıştır. Esasen onun kasidelerin manâ bütünlüğü dikkat çekicidir. Onun şiirlerinde bazan manâ bütünlüğüne gidış görülür. Bu sebepten kasidelerinde manâ'nın bir beyit içerisinde tamamlanmayıp diğer beyite geçmesine sıkca rastlanır.

XVII. YÜZYIL ŞÂİRİ NEF'İ VE KASİDE

Nef'î'de manâ açıktır, bazı Sebk-i Hindî şairlerinde bilhassa Saib'de görüldüğü gibi girift ve anlaşılması zor değildir. Onun şiirlerinde söz sanatlarına göre daha hakim unsur manâdır ve bu manâ ince ve zarifdir. Manâda derinliği zincirleme izafet tamlamaları ile yapan şair, şiirlerinin dilindeki tabirlerin güzelliğinden emindir:

Ben ölürsem yine aşûfte olur halk-ı cihân
Hüsni ta'bîr-i zebân-ı çemen-i hâkumdan (Nef'î 1252: 149)

Sözün ince ve zarif olması yine Sebk-i Hindî'nin bir özelliği olarak onun şiirlerinde görülür. Kendisi de bir çok beyitinde bunu belirtir:

Oldı nâzik suhanum Muhteşem ü 'Örfiden
N'ola reşk eylerse Rûma 'Irak ü Şîrâz (Nef'î 1252: 136)

Hind üslubunun diğer bir özelliği, şiirde mübalağa ve muhayyilenin gücü ve genişliği, Nef'î'nin şairliği ve kişiliğinin bir özelliği olarak olağanüstü bir başarı ile kendini gösterir. Onu övgü ve yergide başarılı yapan şiirinin ahengi yanında işte bu muhayyile genişliğidir. İnce, zarif manâları güçlü bir muhayyile ve tezatlarla süsleyerek söyleyen şair böylece Sebk-i Hindî'nin diğer bir özelliğini de kendi şiirinde gösterir:

Hele teshîr-i mülke başlasun ikbâli seyr eylen
Ne Türkistânı kor feth itmedik ne kâfiristânı
Görün bir gün virür Mısr ü Yemen gibi vezâretle
Bir ednâ bendesine kişver-i İrân ü Tûrânı
Degül deryâda keştî âsmânda mâh-ı nev olmuş
Cenâb-i lutfınun a'lâ vü ednâ kâse-gerdânı
Düşerdi sâye-bân-i âsmânun sâyesi 'arşa
Ger olsa pertev-endâz âftâb-ı râ'y-ı pinhânı
Furûg-i râ'y-i çerh-i devletün hem mihrî hem mâhı
Kef-i cûdi cihân-ı himmetün hem bahrî hem kânı
Dil-i pür-feyzi kim deryâ-yı himmetdür miyânında
O bahrün pür-güher bir mevcdür şemşîr-i berrânı (Nef'î 1252: 26)

Temâşâyâ çıkup saf saf durur ebkâr-ı endîşe
Ayak bassa eger cevân için meydân-ı ma'nâyâ
Uçar kuşdur şitâb itdükçe güyâ benzer anınçün
Kenâr-ı dâmân-ı bergüstüvânı bâl-i Ankâyâ
O denlü tîz-revdür kim ser-i mîhi nişân itmez
Dokunsa sadme-i na'li eger gül-berg-i ra'nâyâ
Garabet bundadır ammâ gelince tond reftâra
Eridür berk-i na'li ger dokunsa seng-i hârâyâ
Şikest eyler ser-i gâv-ı zemîni sadme-i pâyi
Çıkar şiddetle per-tâb itdigi mîhi Süreyyâyâ (Nef'î 1252: 42)

gibi mübalağaları şiirinde hem methiyede hem at ve diğer tasvirlerinde çok başarı ile kullanır. Hem kullandığı üslubun özelliklerinden biri olan hem de mübalağanın doğal olarak meydana getirdiği tezadı Nefî çok fazla kullanır. Şair, zıt kavramları müşterek bir nokta etrafında toplar.

Sebk-i Hindî'nin halk terim ve tabirleriyle halkın konuştuğu dili şiire sokma özelliğine gelince, zincirleme tamlama ve vasf-i terkiplerle dolu olan Nefî'nin dilinde öncelikle Farsça atasözleri ve deyimlerin bazan Farsça bazan da Türkçeye aktarılmış şekillerinin yer aldığı görülür. Bunnu yanısıra bilhassa fahriyelerinin hasımlarını şikayet ettiği bölümlerinde konuşma diline yakın bir ifade tarzına sıkça rastlarız:

İkisi de tîg-i kâhrunla cezâsın buldılar
Koluna kuvvet ola günden güne 'ömrün ziyâd (Nefî 1252: 59)
Bir gazâ itdün ki hîç itmiş degül bir pâdişâh
İşidüp olsa n'ola Sultân Selîmün rûhı şâd (Nefî 1252: 59)
Gavgâ-yı suhandur bu faziletde nemüz var
Fazl ehli bizüm başumuz üstünde yer eyler (Nefî 1252: 24)

Şiirde fazla sözden kaçınma dolayısıyla kısa ve dolgun söyleme özelliği Nefî'de vardır. O, uzun sözden kaçarken mana derinliğini zincirleme izafet ve vasıf tamlamaları ile temin etmiştir. Örfî'ye duyduğu hayranlık ile kasidelerinde onun üslubuna yaklaşan Nefî, Nailî'nin gazellerinde en güzel şeklini bulacak olan Hind üslubunu Türk edebiyatında ilk kullanan şairlerimizden olmuştur. O, getirdiği bu üslubun yeni olduğu, dilinin zarafeti ve temizliği ile daima övünür. Yeni bir dilin yaratıcısıdır. Bu yüzden Örfî-yi Rûm olan şairin, mucize-gû, pâkize-edâ olan diliyle eski şairlerin ifade tarzlarına ve şöhretlerine son verdiğini bilir ve şöyle der:

Taklîd ile olmaz bu kadar lezzet-i guftâr
Bu lehçe-i pâkîze bana dâd-ı Hudâdur
Bir tâze revîşdür bu ki ta'bîr-i laţîfi
Revnağ-şiken-i hüsn-i beyân-ı kudemâdur (Nefî [ty.]: 511 Vr. 61b)

"Şâir-i ahenk" diye tanınan Nefî, muhayyilesinin genişliği yanında kelime hazinesinin de genişliği ile dikkat çeker. Kasidesinde kullandığı kelimeleri dikkatle seçerek beyanda başarı gösterirken aruza nadir şairlerde görülen ustalıklı hakim olur. Kasidesinin bütün bölümlerinde kulağa hoş gelen bir müzikalite hissedilir. Aynı güçlü ses unsuru hiciv kasidelerinde de kendini gösterirken methiye kasideleri ile hiciv kasideleri arasında kelime hazinesi ve izafet tamlamaları bakımından farklılık gösterir. Onun hiciv kasideleri, ahenk bakımından divanındaki methiye kasidelerinden aşağı değildir:

Zihî husrân-ı dîn ü devlet neng-i müselmânî
K'ola bir dîv-i hünsâ mâlik-i mühr-i Süleymânî
Ne dîv efsârî yok bir bârgîr-i fiî-pekîr kim
Har-i Deccâldür derdüm eger olsaydı pâlânî (Nefî [ty.]: 511 vr.61b)

Gibb'in de belirttiği gibi fesahat "kelimelerin seçimindeki uygunluk" Nefî'nin

şiiirinin en önemli unsurudur. Şiirde kelimeler dikkatle seçilmiş, dildeki sinonimleri içerisinde konuya en uygunu, kullanılması en doğru olanı seçilmiştir.

Kasidelerinde musammat beyitlere sıklıkla rastlanır. Bunun yanı sıra ahengi temin edebilmek için alliterasyon ve asonansdan sıkça faydalanılır. Herhangi bir kasidesine bakılacak olursa, methiye içerisinde çok yüksek ses uyumu taşıyan bir kaç beyitle memduhuna hitap ettiği görülür:

Kerîm-i ebr-kefâ kâm-kâr-ı bahr-dilâ
Eyâ muhît-i cihân-ı tekerrüm ü tekrîm (Nef'î 1252: 77)

Halef-i düde-i âdem şeref-i devlet ü dîn
Fahr-ı insân ü melek hâsıl-ı devrân-ı felek

Dâver-i devr-i zemân pâdişeh-i 'âlî-şân
Revnağ-ı mülk-i cihân zîver-i eyvân-ı felek (Nef'î 1252: 53)

Dîdârını görseydi ger olurdu mukarrer
Hurşîd gibi secde-i şâh-i ekber-i 'âlem (Nef'î 1252: 50)

Ferişte-hûy ü meh-rûy ü sebuk-rûh ü girân-temkîn
Mülâyim-tab' ü hoş-zât ü suhan-dân ü suhan-perver (Nef'î 1252: 47)

Şehinşâh-ı zemâne kahramân-ı meşrik ü magrib
Hudâvend-i yegâne âftâb-ı âsmân-sâye

Cihân-gîr-i mü'eyyed pâdişâh ü şâh ced-ber-ced
Cihân-bân-i felek-mesned serîr-ârây-i cem-pâye (Nef'î 1252: 43)

Nef'î'nin şiiri ahenk bakımından Bakî'nin Türk şiirine getirdiği ahengin bir devamı olup şiirde kullandığı yeni kelime hazinesi ile daha kuvvetlenmiş bir şeklidir. Onun şiirinde ses uyumu bakımından beyitin sesine zıt gelen, uyuma uymayan bir kelimeye pek rastlanmaz. Adeta kelimeler teker teker seçilmiştir. Dile büyük bir tasarrufu olan şair, her kelimeyi yerinde kullanırken beyitte manâ ön plandadır, anlamakta veya açıklamakta zorlanılacak girift anlamlara rastlanmaz.

Sonuç olarak Nef'î, Türk edebiyatında Bakî'den sonra kasidede üstad olmuş, Sebki Hindî etkisi ile şiirlerinde söz sanatlarından çok manâya önem vermiş, zincirleme tamlamalar kullanarak şiirde manâ derinliği temin etmiş, muhayyile gücünü kullanarak mübalağada iğrak ve guluv derecesinde övgüler ve tasvirler yapmış, ahenge çok önem vererek kasidelerinde yüksek tonlu bir şiir dili kullanmış, şiire yeni kelimeler sokarken Farsça terimler ve atasözlerinden yararlanmış, klasik kasidede fahriye ve rahşiyeyi kasidede giriş bölümü olarak sokmuştur. Bütün bu özellikleriyle Nef'î, Türk edebiyatının kaside üstadı olarak tanınmıştır.

Kaynaklar

- AKKUŞ, Metin, (1993) *Nef'î Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
 AKKUŞ, Metin, (1998) *Nef'î ve Siham-ı Kaza'sı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
 BOZTEPE, Halil Nihat, (1338-1340) *Nedim Divanı*, İstanbul .
 GELİBOLULU ALÎ, *Mecma'u'l- Bahreyn*, Milli Kütüphane Yz. A. 136.
 GİBB, E.J.W., (1904) *A History of Ottoman Poetry*, C.III, London.

- İPEKTEN, Haluk, (1973) *Na'ili-i Kadim Hayatı ve Edebî Kişiliği*, Ankara
- KARAHAN, Abdülkadir, (1954a) *Nef'i*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- KARAHAN, Abdülkadir, (1954b) "Vesikaların Işığı Altında Nef'inin Hayatından Çizgiler" *Türk Dili*, III, 29.
- KARAHAN, Abdülkadir, (1960) "Alî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Mecma'u'l- Bahreyn", *V. Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara: TTK.
- KARAHAN, Abdülkadir, (1976) "Şair Nef'i'nin Şiirlerinde Çağının Tarihinden Çizgiler", *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara: TTK.
- KARAHAN, Abdülkadir, 1985 *Nef'i Divanından Seçmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, (1934) *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul.
- NEF'Î, (1252) *Divan-ı Nef'î*, Kahire: Bulak Mabaası.
- NEF'Î, (1269) *Divan-ı Nef'î*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.
- NEF'Î, [ty.] *Siham-ı Kaza*, Türkçe Yazmalar 511.
- OCAK, F. Tulga, (1980) "Nef'i ve Türkçe Divanı" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doçentlik Tezi (Basılmamış).
- OCAK, F. Tulga, (1980) "Nef'i'nin Bilinmeyen Şiirleri" *Journal of Turkish Studies*, Volume 4, Harvard.
- OCAK, F. Tulga, (1983) "Nef'i İçin Söylenmiş Bir Hiciv Beyti Üzerine" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I, 1.
- OCAK, F. Tulga-İsmail ÜNVER-Mehmet ÇAVUŞOĞLU, (1987) *Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nef'i*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- SEYYİD NAİMÜDDİN, (1953) "Nef'i'nin Bilinmeyen Kasideleriyle Diğer Manzumeleri", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, XI, 1.
- ŞAHHÜSEYNÎ, (1350 H.) "Sebk-i Isfahanî", *Mecelle-i Danişgide-i Edebiyat*, Tahran.
- ŞEMÎSÂ, Sîrûs, (1374), *Sebk-Şinâsi-i Şi'r*, Tehran
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1977), *Osmanlı Tarihi*, C. III, 2. Kısım, II. Baskı, Ankara: TTK.
- ZERINKUB, (1363 H.). *Seyrî Der Şi'r-i Farsî*, Tahran.